

ABŞ-daky haosyň gözbaşy

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Publisistika

написано kitapcy | 23 январа, 2025

ABŞ-daky haosyň gözbaşy ABŞ-daky HAOSYŇ GÖZBAŞY

Ideal, ynanç we umumy taryh jemgyýetleri bir ýere jemleýän üç möhüm zatdyr. Şol bir maksadyň, bir bitewi ynanjyň we umumy taryhyň ogullary bu gymmatlyklaryň içinde bolmak üçin birbirlerine hemdem bolmalydyrlar.

Ideallary, ynançlary, etnoslary ýa-da taryhlary dürli-dürli bolan jemgyýetleri bolsa güýç, ykdysady bähbit we häkimiýete bolan ymtylyş bir ýere jemleýär. Şol nukdaýnazardan güýç we bähbit jemgyýetleriň başyny bir ýere birikdirip saklamakda ýelimiň funksiýasyny ýerine ýetirýär.

■ Döwlet nähili döredi?

Tomas Gobbsyň pikiriçe adamlar ilkibaşda anarhiýada baş-başdak, has takygy wagşyçylykly durmuşda ýaşaýardylar. Adam adamyň ýagysydy. Adam özüniň ýagysy bolan başga bir adaman goranmak üçin ygtyýarlygyny döwlet atly ýokary ygtyýarly toparlanma beripdir.

Gobbsyň mantygy bilen dowam edilende bolsa, adamy adaman goramaga borçly kişi (polisiýa) adamyň ýagysyna öwrülende, bu gezek adam özüni döwletiň adyndan hereket edýän polisiýa garşy goramaga mejbur bolýar. Şeýdibem ihkaky-hak (öz hakyňy zorluk ulanyp almak) diýilýän hakykat zuhur etmeli bolýar.

Beýleki bir tarapdan guramaçylykly syýasy režime öwrülen döwletiň golastynda ýaşaýanlar güýçden gaçanlarynda we ykdysady ýitgi çekenlerinde bileleşiklerini gaýtadan gözden geçirmäge mejbur bolýarlar. Muňa uýgun şertleriň döremegi problemany hasam çuňlaşdyrýar. Amerikan halkyna şu tarapdan seredeniňde baş-başdaklygyň islendik wagt döräp biljek jemgyýetidir. Bu ýurtda halk çakdanaşa tüçjarlygy we çakdanaşa garyplygy şol bir wagtyň özünde, şol bir ýerde gapdal-gapdala ýaşaýan adamlardan ybarat.

ABŞ-da ýüze çykan nägileligi, çaknyşyklary we talaňçylykly hereketleri şu nukdaýnazardan seljermek gerek.

Amerikada halkyň agzyny birikdirýän gymmatlyklaryň soňky wagtlarda güýjüni ýitirmegi we zyýana galmagy haotiki ýagdaý döretdi.

Amerika hakyky manyda çaprazlyklaryň ýurdudyr. Fransuz syýasatçysy Aleksis de Tokwiliň baha berşi ýaly: "ABŞ-da diňçiler azatlyga duşmançylyk besleýärler, azatlygyň janköýerleri-de dine hüjüm edýärler. Aristokratlar we ýokary aň-düşünjeli adamlar baknalygyň aklawjysyna öwrüldi, gulçulyk ruhunda kemala gelenler we garamaýaklar özbaşdaklyga arka çykýarlar. Hakykatyň tarapdary bolan progressiw adamlar başbaşdaklygyň her tüýslüsine garşy çykýar, ýurtda bimaksat selpeşip ýören we watansöýüjilik bilen zerre baglansygy bolmadyk toparlar özlerini medeniýetiň ýeke-täk howandary hemde galkynyşyň önbaşçylary hökmünde tanatmakdan çekinenoklar".

***

Soňky wagtlarda şeýlekin aňyýetden ugur alan birnäçe üýtgeşme agzybirligi we jebisligi zäherläp bilşine zäherlrdi. Bularyň belli-başlylarynyň üstünde şular ýaly tertipde durup geçe bolar:

ABŞ-da adam başyna düşýän ortaja girdejiniň deňsizligi iň soňky ýetjek derejesine ýetdi. Şol bir işde işleýän akýagyrlar bilen garaýagyrlaryň girdejisiniň arasynda 50 müň dollardanam gowrak tapawut bar. Amerikada turan gahar-gazabyň şular ýaly ykdysady kökleri bar.

Ölüm babatda-da adamlar deň däl. Ýurtda koronawirus ýolugyp ölenleriň 60%-i garaýagyrlardyr. *(Bu bolsa garaýagyrlara edilýän saglyk hyzmatynyň juda ýaramazdygynyň alamaty - terj.belligi)* Deňsizlik köre-hasa.

Koronawirusa garşy göreş bahanasy bilen hak-hukuklaryň we erkinligiň gysylmagy halkyň içinde uly trawma döretdi. Şol trawma hem topalaňy tizleşdirdi.

Köpçülikleýin ýokanç zerarly millionlarça adamyň işsiz galmagyndan soň emele gelen ýaşaýyş-durmuş kynçylygy we

gahatçylyk adamlaryň elinde başga ýitirer ýaly zat goýmady. Hut şu ýagdaýam adamyň dünýä bilen baglanyşygyny azaltdy.

Amerikada halkyň hakydasynda taryhy taýdan ornaşan akýagyz-garaýagyz çaprazlygy agyr durmuş şertlerinde hasam aýdyň ýüze çykýar duruberýär.

Tramp häkimiýetiniň diýdimzor, adam saýlaýjy, bölüşdiriji we saýrylaşdyryjy syýasy tutumy potansial nägileligi hasam artdyrdy.

Polisiýa işgäriniň hemmeleriň gözüniň alnynda garaýagyz şahsy demikdirip öldürmegi sabyr käsesini dolduran iň soňky damja boldy. Adamlarda polisiýanyň eden-etdiligine garşy çykmakdan başga ýollar bilen hak-hukugyňy talap etmegiň mümkin däldigi baradaky düşünje döredi.

Polisiýanyň eden-etdiligi jynsparazlygyň amerikan jemgyýetini sabyr-takatsyzlyga äkidendigini, dynnym ýalyja uçgunyň ýurdy ýangyn ýerine öwrüp bilýändigini görkezdi.

Polisiýanyň eden-etdiligi amerikan raýatlarynyň umumy bähbitlere, döwlete, asylly maksatlara, prinsiplere, parahatçylyga we agzybirlige bolan baglanyşygyny gowşatdy.

ABŞ-da dek şumat ýetjek derejesine ýeten gapma-garşylygyň döremegine howpsuzlyk meselesi däl-de, eýsem adalatsyzlyk, deňsizlik, açlyk itergi berdi.

Özjan ÝENIÇERI,
ozcanyeniceri@gmail.com

05.06.2020 ý, "YENIÇAĞ" gazetini.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW,
Stambul uniwersitetiniň talyby. Publisistika